

ČLÁNKY

OTA WEINBERGER

Krátký životopis

Peter Koller*

Ota Weinberger se narodil 20. dubna 1919 v Brně do vzdělané, dobře situované, neortodoxní židovské rodiny, která i po rozpadu rakousko-uherské monarchie nezpřetrhala vazby s německou kulturou a německým jazykem.¹ Toto rodinné zázemí mělo rozhodující vliv na jeho životní dráhu. Krátce po absolvování gymnázia a zahájení studia na Právnické fakultě v Brně obsadil tehdejší Československo Hitler. Podobně jako jiní Židé, byla i jeho rodina pronásledována. Čtyři roky svého života strávil v různých koncentračních táborech, mezi jiným i v Osvětimi. Po válce dokončil právnickou fakultu a nastoupil do soudní praxe. Po druhé světové válce se však Československá republika dostala do područí další, komunistické totalitní diktatury. Weinberger odmítl vstoupit do komunistické strany, důsledkem čeho byl zproštěn soudní služby a byl zaměstnán jako zámečník.

Vedle toho si však našel čas na studium filosofie, které absolvoval na pražské universitě. Weinberger, který se již dříve, vlivem svých brněnských učitelů Františka Weyra a Karla Engliše, zabýval otázkami právní teorie, věnoval svoji dizertační práci problematice logických operací norem. Tato práce byla později publikována pod názvem „*Problematika Sollen v moderní logice*“ a je považována za průkopnický počín v oblasti logiky norem.² Tím, že se věnoval formální logice, která nebyla ideologicky podezřelá, povedlo se mu přece jen vstoupit na akademickou půdu, kde tehdy nebylo možné vyučovat bez politického prověření „způsobilosti“. Díky tomu se mohl na Karlově univer-

sitě v Praze habilitovat v oboru logika a právní teorie. Tyto obory vyučoval na právnické fakultě jako docent. V roce 1968 přišlo tzv. „Pražské jaro“ a Weinberger, podobně jako jiní občané, kritizoval stalinistickou stranickou diktaturu a hlásil se k zavádění liberálních a demokratických reforem. Stal se členem tzv. Klubu angažovaných nestraníků, což bylo uskupení, které odmítalo monopolní moc komunistické strany. Po několika měsících však vstup ruských tanků zmařil veškeré naděje na transformaci politického systému v Československu, na „socialismus s lidskou tváří“ a reformní hnutí bylo mocensky potlačeno. Weinberger, který se v čase intervence sovětské armády právě účastnil světového filosofického kongresu ve Vídni, se bez otálení rozhodl nevrátit se zpátky do Československa a zůstat žít na Západě. Bylo to velmi odvážné rozhodnutí, protože tehdy ještě ve vědeckém světě nebyl tak známý. Jeho tehdejší práce byly publikovány většinou v češtině a statě věnované logice norem, které byly přeloženy do němčiny nebo francouzštiny, byly kvůli „neznámému vydavatelství a také z části kvůli esoteričnosti tématu“ přístupné jen několika specialistům. Weinberger však přinesl s sebou obsáhlý manuskript „Právní logika“, který byl publikován v roce 1970 jako monografie. Záhy se stal v německy mluvících zemích známým.³ Zároveň začal působit, zpočátku jako hostující docent, na universitách ve Vídni, Grazu a Linci. Dostal několik nabídek, mezi jiným také k profesuře pro právní filosofii ve Štýrském Hradci, která se uvolnila po Johannu Mokresovi, který byl emeritován. Toto místo nakonec získal.

Období Weinbergova působení jako profesora od roku 1972 do jeho odchodu do důchodu v roce 1989 bylo přese všechno velmi plodné. Díky nepolevujícímu úsilí, výsledkem čeho byl doslova příval vědeckých publikací ve všech oblastech právní teorie a praktické filosofie, získal na mezinárodním poli velkou vážnost a velkým dílem přispěl k dobrému jménu rakouské filosofie.

* Prof. Dr. Peter Koller, Právnická fakulta Graz

¹ Viz o Weinbergerově životní dráze také autobiografickou stat': Z intelektuálního svědomí. Zpětný pohled na můj vědecký život. WEINBERGER, O. "Aus intellektuellem Gewissen." In FISCHER, M., KOLLER, P. u. KRAWIETZ, W. (hrg.) Aufsätze von Ota Weinberger über Grundlagenprobleme der Rechtswissenschaft und Demokratietheorie. Zum achtzigsten Geburtstag des Autors. Berlin, 2000, s. 11-35.

² WEINBERGER, O. Die Sollsatzproblematik in der modernen Logik. Prag 1958; znovu otištěno WEINBERGER, O. Studien zur Normenlogik und Rechtsinformatik. Berlin 1974, s. 59-186

³ WEINBERGER, O. Rechtslogik. Wien, 1970; druhé přepracované a podstatně rozšířené vydání, Berlin, 1989.

Je dost obtížné mít přehled o počtu jeho publikací, které pokrývají mimořádně široké pole bádání.⁴ Protože v rámci tohoto krátkého příspěvku není možné jeho dílo představit v celé šíři, soustředím se jenom na dva stěžejní body Weinbergerovy vědecké práce. První se týká problematiky logiky norem a praktické racionality a druhý otázky právní teorie.

Logika norem a praktická racionalita

Weinbergerovy práce věnované logice norem a právní logice jsou průkopnické. Jeho nejdůležitější rané statě o této problematice jsou publikovány ve svazku „*Studie k logice norem a právní informatika*“ (*Studien zur Normenlogik und Rechtsinformatik*). Souhrnné a obsažné představení jeho normologické koncepce pak představuje práce „*Logika práva*“ (*Rechtslogik*), která, i když je považována za standardní dílo, stále patří k tomu nejlepšímu, co v německém jazyku v této oblasti vzniklo.⁵

Weinbergerova koncepce logiky norem se dá nejlépe charakterizovat, když ji porovnáme s koncepcí, vycházející z jiných základů. Například s koncepcí, která uplatňuje běžnou logiku na normativní věty, čímž ji rozšiřuje o některá pravidla, týkající se použití normativních výrazů (např. zákazů, dovolení). Weinberger tento přístup odmítá, protože podle něho nezohledňuje epistemologické a sémantické rozdíly mezi deskriptivními a preskriptivními, resp. normativními větami a tím nutně vede k nepřekonatelným paradoxům. Vzhledem k těmto rozdílům považuje za nutné rozvinout logiku norem jako svébytnou logiku, odlišnou od logiky indikativního jazyka, která bude zohledňovat specifické osobitosti normativních vět.

Jedním z nosných prvků této logiky je pojem důsledku. Protože normativní věty mohou být členy logického závěru, podobně jako i výpovědi, navrhuje Weinberger v tomto smyslu rozšířit pojem důsledku, a to tak,

⁴ Přehled Weinbergerových publikací obsahuje spis věnovaný k jeho jubileu: KRAWIETZ, W., SCHELKY, H., WINKLER, G., SCHRAMM, A. (hrg.) *Theorie der Normen*. Festgabe für Ota Weinberger zum 65. Geburtstag. Berlin, 1984, s. 615-624; KOLLER, P., KRAWIETZ, W., STRASSER, P. (hrg.) *Institution und Recht*. Grazer Internationales Symposium zu Ehren von Ota Weinberger. *Rechtstheorie Beiheft* 14, Berlin, 1994, s. 285-306.

Celkový počet Weinbergerových publikací, nehledě k četným menším příspěvkům, recenzím a novinovým článkům, se pohybuje kolem 29 monografií a zhruba 215 článků v odborných časopisech a sbornících.

⁵ WEINBERGER, O. *Studien zur Normenlogik und Rechtsinformatik*. Berlin, 1974; též *Rechtslogik*, Wien, 1970, 2., přepracované a podstatně rozšířené vydání. Berlin, 1989. Lehce uchopitelný a srozumitelný přehled podává práce: WEINBERGER, CH., WEINBERGER, O. *Logik, Semantik, Hermeneutik*. München, 1979.

aby dovoloval učinit závěr na základě normativních vět. V případě tradičního pojetí je logickým důsledkem, že konkluse nemůže být nepravdivá pokud jsou premisy pravdivé. Weinbergerův návrh ale zní: věta S, která může být buď deskriptivní nebo normativní větou, logicky vyplývá z určitého množství deskriptivních a/nebo normativních premis právě tehdy, když je vyloučeno, že S není buď nepravdivá nebo neplatná, pokud všechny deskriptivní premisy a všechny normativní premisy jsou platné. Tato definice zahrnuje tradiční pojem důsledku jako zvláštní případ a připouští kromě toho normologický důsledek jako důsledek, jehož konklusí je normativní věta. Premisy takových důsledků nemusejí být čistě normativními větami, ale mohou obsahovat také deskriptivní věty, tak, jak je to například u juristického sylogismu. Jeden ze základních postulátů Weinbergerovy logiky ale zní, že z určitého množství premis, které obsahují jen deskriptivní věty, nemůže být odvozena žádná normativní věta, nebo jinak řečeno: že premisy nějakého důsledku, jehož konklusí je normativní věta, musí obsahovat nejméně jednu normativní větu. Tento postulát je logicky preciznější formulací teze, že ze „*Sein*“ není možné odvodit žádná „*Sollen*“.

S neodvoditelností hodnot a norem z čistě popisných vět úzce souvisí podle Weinbergera teze nonkognitivismu. Tato teze spojuje metalogický postulát neodvoditelnosti s gnozeologií, resp. s metodologickým předpokladem, že zdůvodnění normativních vět nemůže vycházet z pouhého zkušenostního poznání. „Netvrdí jen, že deduktivně nemohou být odvozeny žádné informativně praktické věty z čistě popisných (poznatky vyjadřujících) premis, ale ukazuje, že vůbec není možné informativně praktické věty zdůvodnit čistě kognitivně, tzn. bez takových argumentů, které by neobsahovaly určitý postoj.“⁶ Druhou část této teze zdůvodňuje Weinberger tím, že normy, účely a hodnoty neexistují o sobě a pro sebe „jako skutečnosti zkušenostního světa, které jsou objektivně dány“, ale pocházejí z vůle ovlivněného postoje člověka. I kdyby existovalo pro verifikaci nebo falsifikaci empirických vět nějaké objektivní východisko, zůstává přijetí nebo odmítnutí praktických vět pořád spojeno se subjektivní hodnotovou orientací individua. Pokud tedy hodnoty a normy nejsou ani objektivně uznány, ani nemohou být získány čistě logickou cestou z předpokladů, které by si nevyžadovaly zaujetí normativního stanoviska, tak není možné ani objektivní zdůvodnění kritérií správného jednání. Z toho plynou pro teorii praktického myšlení, kterou se Weinberger ve svém životě dlouho zabýval, následující konsekvence, že rozum sám o sobě nemůže poskytovat obsahová kritéria správného jednání, jsou to vždy kritéria rozumnosti nebo morálky.

⁶ WEINBERGER, O. *Analytisch-dialektische Gerechtigkeitstheorie*. In WEINBERGER, O. *Moral und Vernunft*. Wien-Köln-Weimar, 1992, s. 161-184, 171.

Nehledě na to, považuje Weinberger racionální argumentaci v oblasti praxe, např. o normách a cílech našeho jednání, nejen za možnou, ale také za nezbytnou; podle něj je to elementární požadavek mezilidské koexistence. Cíle a hodnotová přesvědčení jednotlivců a také všemi uznávané hodnotové představy a zásady mohou v takové diskusi sloužit jako normativní premisy. Vždyť v každé společnosti jsou určité normativní standardy závazně uznávané a v mnohých případech se stává racionálně vedená diskuse cestou k dosažení souladu, kde se také uplatňují různé metody argumentace, jako např. nalézání možných a obecně uznávaných premis nebo hledání konsensu.⁷

Weinberger se ve svých pracích vyjadřoval k celé řadě otázek obecné filosofie, zvláště praktické filosofie, a zaujímal k nim vždy výraznou pozici. Především je to patrné z jeho statí věnovaných kauzalitě, struktuře vědeckých zákonů, otázce svobodné vůle, teorie jednání, metaetiky a teorie spravedlnosti.⁸

Co se týče teorie spravedlnosti, jeho studie se zabírá především logicko-pojmovými aspekty spravedlnosti, tzv. formální spravedlnosti, jejíž požadavky vyplývají podle něj již z pravidelnosti právních a morálních norem. Později se více zabýval problémem zdůvodnění obsahově zásadních postulátů spravedlnosti. Jeho koncepcí, kterou sám nazýval „analyticko-dialektická koncepcí spravedlnosti“, se staví skepticky ke každé formě materiální spravedlnosti, vycházející z kognitivních základů. Navzdory tomu se však pokouší odvodit určité požadavky spravedlnosti, a sice z uznávané ideje o recipročně vyvážených rolích, které jsou lidem přiděleny v rámci institucionálně stanoveného řádu společenského života.⁹

⁷ Viz k tomu např. Weinbergerovy další statě: Základní problémy teorie juristického myšlení. Pravda, právo a morálka. WEINBERGER, O. Grundlagenprobleme der Theorie des juristischen Denkens také Wahrheit, Recht und Moral. In WEINBERGER, O. Logische Analyse in der Jurisprudenz. Berlin, 1979, s. 61-94, 127-145; dále také WEINBERGER, O. Wissen und Nicht-Wissen in der praktischen Argumentation také Der Streit um die praktische Vernunft. In WEINBERGER, O. Moral und Vernunft. Wien-Köln-Weimar, 1992, s. 3-21, 315-336.

⁸ Reprezentativní výběr těchto prací obsahují následující sborníky: WEINBERGER, O. Studien zur formal-finalistischen Handlungstheorie. Frankfurt a. M., 1983; WEINBERGER, O. Recht, Institution und Rechtspolitik. Stuttgart, 1987.

⁹ Viz k tomu statě: WEINBERGER, O. Gleichheitspostulate také Einzelfallgerechtigkeit. In Logische Analyse in der Jurisprudenz. Berlin, 1979, s. 146-194; dále WEINBERGER, O. Analytisch-dialektische Gerechtigkeitstheorie, Die Conditio humana und das Ideal der Gerechtigkeit také Der normativistische Institutionalismus und die Theorie der Gerechtigkeit. In Moral und Vernunft. Wien-Köln-Weimar, 1992, s. 161-200, 234-260.

Právní teorie

Další oblast Weinbergerova bádání, která úzce souvisí s logikou norem, je právní teorie. Na její půdě provedl kritickou analýzu Vídeňské právně teoretické školy Hanse Kelsena, jako i brněnské školy založené Františkem Weyrem. Prostřednictvím normologické analýzy ji dále rozvinul do svébytné koncepce.¹⁰ Ačkoliv mu Kelsenova ryzí nauka právní sloužila jako důležité východisko jeho úvah, byl schopen ji podrobit kritice a v řadě hledisek zaujmout zcela protikladnou pozici. Odmítal rigidní metodický monismus Kelsena, díky kterému vypudil z právní vědy vše sociologické a politické. Chtěl prokázat, že snaha vyloučit jakýkoli vliv sociálních faktů z právního pojetí není udržitelná ani z hlediska monistické zásady ryzí nauky právní.

Další otázkou, ve které se Weinbergerovo pojetí podstatně odlišuje od ryzí nauky právní, je teorie struktury a dynamiky práva. Kelsenova koncepce právní normy počítá s tím, že všechny právní normy mají logickou strukturu jako sankční normy. Toto pojetí nejen že neuspokojivě vysvětluje způsob fungování jiných právních norem, ale vede k rozpornosti samotné Kelsenovy teorie. Weinberger se vydává jinou cestou a navrhuje celkem formální schéma základní normy jako obecné podmíněné normy, která na jedné straně ponechává dostatečný prostor pro mnohost právních forem a na straně druhé může být na základě přesné analýzy struktury a vzájemných vazeb jednotlivých norem konkretizována.

Snad nejsilnější protiargument, kterým se Weinberger již rozchází z ryzí naukou právní, se týká názoru, který zastával Kelsen, a to, že mezi normami neexistuje žádný logický vztah a s normami není možné ani logicky operovat.¹¹ Weinberger vystoupil proti tomuto názoru v mnohých svých pracích a ukázal, že tento názor nemá důsledky jen pro právní teorii, ale pro celé právní myšlení. Pokud by totiž neexistovaly vůbec žádné logické vztahy mezi normami daného právního řádu, tak by ani nebylo možné považovat právo za vzájemnou jednotu norem, ani by neplatilo, že právnímu myšlení jsou vlastní pravidla racionální argumentace. Těmto důsledkům je podle Weinbergerova názoru se možné vyhnout v rámci přiměřené koncepce normologického důsledku. Pomocí této koncepce chce ukázat,

¹⁰ Viz vedle jeho práce Právní logika (Rechtslogik) především následující práce: WEINBERGER, O. Logische Analyse in der Jurisprudenz. Berlin, 1979, s. 15-125; také WEINBERGER, O. Recht, Institution und Rechtspolitik. Stuttgart, 1987; WEINBERGER, O. Normentheorie als Grundlage der Jurisprudenz und Ethik. Berlin, 1981. Stručné shrnutí Weinbergerovy právní teorie nabízí práce „Norm und Institution“, Wien, 1988.

¹¹ Viz k tomu posmrtně publikovaná práce Hanse Kelsena, Obecná teorie norem. KELSEN, H. Allgemeine Theorie der Normen. RINGHOFER, K., WALTER, R. (hrg.) Wien, 1979.

jakým způsobem jednotlivé normy právního řádu logicky souvisejí a utvářejí uspořádaný celek.¹²

Pokud bychom měli charakterizovat Weinbergerovo právně teoretického myšlení, tak dospějeme k pojetí práva, které se nejen podstatně odlišuje od ryzí nauky právní, ale také ve srovnání s jinými teoriemi je celkem originální. Jeho koncepce vychází z realistických zásad, které chtějí chápat právo jako čistě empirický fenomén a nepohlíží již na ně jako čistá normativní teorie, jen jako na množství normativních významových obsahů. Weinberger se pokouší obě tyto perspektivy spojit a právo považuje, podobně jako i jiné sociální normativní řády, za empirickou skutečnost, ale také i za ideální smyslový obraz. K osvětlení tohoto vztahu mezi myšlenkově-ideální a empiricky-reálnou dimenzí práva využívá koncept instituce, kterou však chápe v širším významu. Instituci označuje za relativně dlouhodobě trvající vzor sociální interakce v režimu koherentního souboru norem orientujících jednání. Proto i právo chápe jako komplexní instituci a svoji koncepci označuje za „institucionální právní pozitivismus“.¹³

---

¹² Srov. WEINBERGER, O. Normentheorie als Grundlage der Jurisprudenz und Ethik. Berlin, 1981.

¹³ Viz k tomu WEINBERGER, O. Die Norm als Gedanke und Realität In WEINBERGER, O. Logische Analyse in der Jurisprudenz. Berlin, 1979, s. 95-110; WEINBERGER, O. Bausteine des Institutionalistischen Rechtspositivismus také Institutionentheorie und Institutionalistischer Rechtspositivismus“ In WEINBERGER, O. Recht, Institution und Rechtspolitik. Stuttgart, 1987, s. 11-42, 143-181. Nezávisle na Weinbergerovi rozvinul podobnou teorii také Donald Neil MacCormick. Oba zveřejnili své statě ve společné práci, která byla publikována jak v němčině, tak angličtině. WEINBERGER, O., MacCORMICK, D.N. Grundlagen des institutionalistischen

Když procházíme množstvím rozmanitých Weinbergerových příspěvků, nabýváme dojem, že se spojují v jeden přesahující a vzájemně související teoretický projekt, který budoval krok za krokem od počátku svého vědeckého života. Základní prvky tohoto projektu je možné sumarizovat, i když jen zkratkovitě a v hrubých obrysech, prostřednictvím následujících tezí, které na sebe navazují a táhnou se jako červená nit Weinbergerovým myšlením: *sémantická teze*, že již gnozeologie a teorie jednání dávají základy k striktní diferenciaci mezi deskriptivním a preskriptivním jazykem; *logická teze*, že logické operace s normami jsou právě tak možné jako s výroky, i když mezi logickými pravidly obou oblastí existují určité odlišnosti; *non-kognitivistická teze*, že objektivní zdůvodnění norem se nemůže zdařit jen odkazem na skutečnosti nebo rozumové důvody; *právně teoretická teze*, že každý právní řád představuje dynamickou ale regulovanou souhrou norem a skutečností, tudíž obsažnou institucí; *teze teorie jednání*, že racionální jednání je sjednocující kombinací plánovaného následování cílů a intervenujících rozhodování; *morálně-filosofická teze*, že musíme rozlišovat mezi přijímanou morálkou zaměřenou do budoucnosti a odpovědností každého jedince za své jednání; *politicko-filosofická teze*, že spravedlnost vyžaduje jak dialektické uvažování o pluralitě hodnot tak i konsensuální nalézání souladu různých zájmů.

Z němčiny přeložila Tatiana Machalová

Rechtspositivismus. Berlin, 1985; WEINBERGER, O., MacCORMICK, D.N. An Institutional Theory of Law. Dordrecht, 1986.